

ШАХСИЙ КОМПЬЮТЕРЛАРНИНГ ДАСТУРИЙ ТАЪМИНОТИ ВА УНИНГ ТУРЛАРИ

Ш.Р.Юсупов

*Урганч Давлат университети «Компьютер илмлари»
кафедраси ўқитувчиси*

• Ушбу мақолада таълими муассасаларида «Шахсий компьютерларнинг дастурий таъминоти ва унинг турлари» мавзусини ўқитиш бўйича таълим технологиялари ва уларни қўллаш бўйича услубий тавсиялар баён этилган.

• В статье изложены методические рекомендации и технологии обучения по теме «Программное обеспечение персональных компьютеров и его виды» для учебных заведений.

• This article sets out methodological recommendations and teaching technologies on the topic «Software personal computers and its types» for educational institutions.

Калит сўзлар: дастур, қобик дастур, тизимли дастур, операцион тизим, утилитлар.

Ключевые слова: программа, программная оболочка, системное программное обеспечение, операционная система, утилиты.

Key words: Software, Software shell, system software, operating system, utility.

Ўқув машғулотининг таълим технологияси модели

Ажратилган вақт – 2 соат	Талабалар сони: 30 нафагача
Машғулот шакли ва тури	Назарий дарс, билимларни мустақкамлаш, кўникма ва малакаларни шакллантирувчи ўқув машғулот
Ўқув машғулот режаси	<ol style="list-style-type: none"> 1. Шахсий компьютернинг дастурий таъминоти ва унинг турлари. 2. Тизимли дастурий таъминот ва унинг турлари. 3. Операцион тизимлар. 4. Утилит дастурлар.
Ўқув машғулотининг мақсади: Шахсий компьютерларнинг дастурий таъминоти бўйича билим ва малакаларни шакллантириш.	
Педагогнинг вазифалари: <ul style="list-style-type: none"> - шахсий компьютернинг дастурий таъминотига таъриф бериш; - шахсий компьютернинг дастурий таъминотини турларга ажратиш; - тизимли дастурий таъминотни тушунтириш; 	Ўқув фаолияти натижалари: Талабалар: <ul style="list-style-type: none"> - дастур тушунчасига таъриф бера оладилар уларнинг турларини айтадилар; - тизимли дастурий таъминотга таъриф берадилар;

<p>- тизимли дастурий таъминотнинг турларини айтиш; - операцион тизим тушунчасига таъриф бериш; - операцион тизимларни маълум хусусиятлари бўйича турларга ажратиш; - Утилит дастурлар ҳақидаги билимларни бериш; - шахсий компьютернинг дастурий таъминоти ҳақидаги билимларни тизимлаштириш, таққослаш, умумлаштириш ва таҳлил қилиш жараёнини ташкил қилиш.</p>	<p>- тизимли дастурий таъминотнинг турларини айтадилар; - операцион тизим тушунчасига таъриф берадилар; - операцион тизимларнинг турларини айтадилар; - утилит дастурларнинг турларини айтадилар, уларнинг вазифаларини тушунтириди; - шахсий компьютернинг дастурий таъминотини таснифлайдилар, тизимлаштирадилар.</p>
Ўқитиш методлари	Мунозара, Б/Б/Б жадвали, кластер, ақлий ҳужум, намойиш этиш, тоифалаш жадвали,
Ўқув фаолиятини ташкил этиш шакллари	Жамоавий, гуруҳли, индивидуал
Ўқитиш воситалари	Ўқув қўлланма, таянч конспект, слайдлар, компьютер ва проектор, мунозара учун саволлар, тест саволлари.
Ўқитиш шарт-шароити	Махсус жиҳозланган ўқув хона
Қайтар алоқалар	Оғзаки савол-жавоб, мунозара саволлари, кузатув, тест саволлари.

Ўқув машғулотининг технологик харитаси

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
I. Кириш 10 дақиқа	1.1. Машғулотининг мавзуси, мақсади, кутилаётган натижалар айтиб ўтилади. 1.2. Талабаларни гуруҳларга ажратади. (4 та ёки 5 та гуруҳ). 1.3. Янги мавзунини олдинги мавзулар билан боғлайди, узвийликни таъминлайди. 1.4. Машғулотни ўтказиш режасини маълум қилади.	Тинглайдилар, мавзунини ёзиб борадилар, ихтиёрий равишда гуруҳларга ажраладилар,
II. Асосий қисм 50 дақиқа	2.1. Талабаларни фаоллаштириш мақсадида олдинги дарсда ўтилган мавзулар бўйича мунозара саволларини ўртага ташлайди ва жавобларни тинглайди (1-илова). Мунозара давомида фаол иштирок этган талабаларни кузатиб, белгилаб боради.	- Саволларга жавоб берадилар. Гуруҳларга ажраладилар. Гуруҳ спикерини танлайдилар.

	<p>2.2. Янги мавзу бўйича Б/Б/Б жадвалини экранда келтиради, жадвални тўлдириш қоидаларини тушунтиради. Ҳар бир гуруҳга берилган режалар асосида жадвалнинг 2- ва 3- устунларини тўлдиришни топширади(2-илова).</p> <p>2.3. Янги мавзу берилган режа асосида ёритиб беради. Бунда ўқув визуал материаллар намойиш қилиниб, ҳар бир слайд бўйича алоҳида тўхталади.(3-илова). Тушунча ва таърифларни Талабалар томонидан ёзиб олишларини назорат қилади.</p> <p>2.4. Ўрганилган билимлар асосида ҳар бир гуруҳга Б/Б/Б жадвалининг 4-устунини тўлдиришни топширади(ватман қоғозга). Гуруҳларда иш жараёни бошланганлиги ҳақида эълон қилади. Талабаларнинг иш жараёнини кузатади, фаол иштирок этган Талабаларни белгилаб боради.</p> <p>2.5. Белгиланган вақт тугугач, ҳар бир гуруҳнинг спикери чиқиб жадвални изоҳлаб ўтишини тўминлайди. Ушбу босқичда гуруҳларнинг чиқишлари учун вақтни чегералаш ва назорат қилиш муҳим рол ўйнайди.</p> <p>2.6. Гуруҳларнинг чиқишлари жараёнида ўзлаштириш даражасини аниқлаш мақсадида гуруҳ иши натижаларини ўзаро текширишни ташкил қилади.</p>	<p>- Б/Б/Б жадвалининг 2-ва 3-устунларини тўлдирадилар.</p> <p>- Томоша қиладилар, тинглайдилар, ёзиб борадилар.</p> <p>- Берилган топшириқ бўйича гуруҳ ишининг ташкил қилишади, умумий натижани шакллантиришади.</p> <p>- Гуруҳ спикерлари иш натижалари ҳақида ўқитувчига тайёрланган Б/Б/Б жадвалини изоҳлаб беради.</p> <p>- Тинглайдилар, кўрадилар, фикр билдирадилар.</p>
<p style="text-align: center;">III. Мустаҳкамлаш 15 дақиқа</p>	<p>3.1. Ўтилган мавзунини мустаҳкамлаш мақсадида гуруҳларга мавзу бўйича тайёрлаб келинган тест саволлари берилади. Талабаларнинг тест саволларига навбат билан жавоб беришларини ташкиллаштиради. (4-илова) Тест саволларига тўғри жавоб берган Талабаларни белгилаб боради.</p>	<p>Белгиланган навбат бўйича тест саволларига жавоб берадилар. Хатоларни тўғирлайдалар.</p>
<p style="text-align: center;">IV. Яқуний қисм 5 дақиқа</p>	<p>4.1. Машғулот давомида фаол иштирок этган Талабаларни рағбатлантиради(баҳолайди). Уйга вазифа беради.</p>	<p>Тинглайдилар, ёзиб оладилар.</p>

1-илова.

Мунозара учун саволлар.

1. Шахсий компьютерларнинг қандай турларини биласиз?
2. Компьютернинг асосий ва қўшимча қурилмалари айтиб беринг.
3. Мониторларнинг қандай турлари мавжуд?
4. Тизимли блок қандай қисмлардан иборат?
5. Микропроцессорнинг иш унумдорлиги нималарга боғлиқ?
6. Оператив хотира нима ва у қандай қисмалардан ташкил топган?
7. Қандай хотира қурилмаларини биласиз?
8. Она плата нима?
9. Принтер нима ва унинг қандай турлари мавжуд?

Мунозара саволларини беришда, ҳар бир саволни бутун гуруҳга умумий тарзда эмас, балки бирор Талабанинг айнан ўзига бериб, уни ўрнидан турган ҳолда жавоб беришни сўраш тавсия қилинади. Бошқа Талабалар жавоб берган Талабанинг хатоларини бартараф этишлари ва камчиликларини тўлдиришлари мумкин. Кейинги савол ҳам бошқа Талабага ҳудди шу тариқа берилади.

2-илова.

Б/Б/Б – Билаган/Билишни хоҳлайман/Билиб олдим жадвали – мавзу ва унинг бўлимлари бўйича изланувчиликни олиб бориш имконини беради. Талабаларнинг тизимли фикрлаш, тузилмага келтириш, таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Дарс машғулотида Б/Б/Б жадвалидан фойдаланишда:

- Ўқитувчи Талабаларни жадвални тузиш қоидалари билан таништиради;
- Талабалар алоҳида кичик гуруҳларда жадвални расмийлаштирадидилар;
- Мавзунинг алоҳида режалари бўйича “нималарни биласиз?” ва “Нималарни билишни хоҳлайсиз?” деган саволларга жавоб берадилар ва жадвалга ёзадилар (олдиндаги иш учун йўналтирувчи асос яратилади). Шу орқали жадвалнинг 1-, 2- ва 3- устунлари тўлдирадидилар;
- Талабалар ўқитувчининг мавзу бўйича маърузасини тинглайдилар, намоёишларни томоша қиладилар;
- Мустақил жадвалнинг 4-устунини тўлдирадидилар.

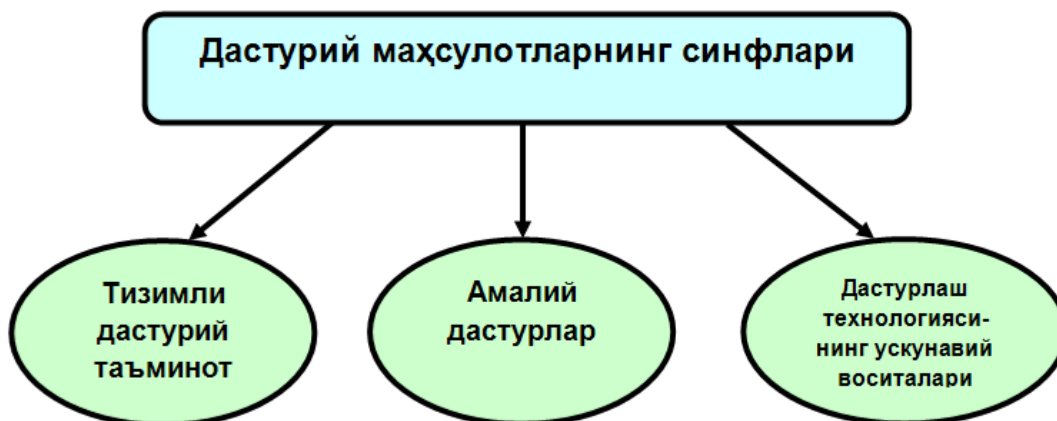
Б/Б/Б – Билаган/Билишни хоҳлайман/Билдим жадвали
(намуна сифатида)

№	Мавзу саволи (1-устун)	Билаган (2-устун)	Билишни хоҳлайман (3-устун)	Билиб олдим (4-устун)
1	Шахсий компьютер учун дастурларнинг турлари			
2	Тизимли дастурий таъминот ва унинг турлари			
3	Операцион тизимлар			
4	Утилит дастурлар			

3-илова. Ўқув визуал материаллар(тақдимот слайдлари).

Дастур (*program*) – масалани ечиш учун компьютер тушунадиган тилда берилган буйруқ ва кўрсатмаларнинг тартили кетма-кетлиги.

Дастурий таъминот (*software*) – маълумотларни ишлаб чиқиш дастурлари

ТИЗИМЛИ ДАСТУРЛАРНИ ЎЗ НАВБАТИДА ҚУЙИДАГИЧА СИНФЛАРГА АЖРАТИШ МУМКИН

1. ОПЕРАЦИОН ТИЗИМЛАР (ОТ) – фойдаланувчи ва компьютер ўртасидаги интерфейс(мулоқот)ни таъминловчи дастурлар.
(MsDos, Windows, Linux, Unix, Dорrix, MacOS ва б.)
2. ҚОБИҚ ДАСТУРЛАР – Операцион тизим билан ишлашни осонлаштирувчи, унинг мавжуд имкониятларидан тез ва самарали фойдаланишни таъминловчи дастурлар.
(Far Manager, Norton Commander, Windows Commander, Total Commander)
3. УТИЛИТ ДАСТУРЛАР – операцион тизим имкониятларини оширувчи дастурлар. Утилитлар ёрдамида ОТ бевосита еча олмайдиган масалаларни ҳал қилиш мумкин.
(Архиваторлар, антивируслар, драйверлар, видео плеерлар ва б.)

Тизимли дастурий таъминот:

- *тизимнинг ишлаштини таъминлайди;*
- *тизимга ўрнатилган бошқа дастурларни бошқаради;*
- *тизим имкониятларини оширади;*
- *тизим билан ишлашни осонлаштиради;*
- *тизим устида диагностик ва профилактик ишларни амалга оширади.*

Дастурлаш технологиясининг ускунавий воситалари – дастурий маҳсулотларни ишлаб чиқиш ва таҳрирлаш технологияларини таъминловчи дастурлар ва дастурий мажмуалардир. Бунга турли дастурлаш тиллари ва дастурлаш муҳитлари киради. Тизимли ва амалий дастурларни яратувчилар дастурлаш технологиясининг фойдаланувчилари ҳисобланадилар.

4-илова. Мавзунини мустаҳкамлаш босқичи учун тест саволлари.

1. Компютернинг барча дастурлари умумий ном билан ... деб аталади.

- А) Қаттиқ диск В) Қаттиқ қисм
 С) Юмшоқ жисм Д) Юмшоқ қисм

2. ... дастурлар – фойдаланувчининг аниқ бир предмет соҳасидаги маълумотларга ишлов бериш ва қайта ишлашни амалга оширувчи дастурлардир.

- A) Тизимли В) Амалий
C) Ускунавий D) Утилит

3. ... дастурлар – компьютер учун янги дастурлар тайёрлаш ва таҳрирлашни енгиллаштирувчи дастурлардир.

- A) Тизимли В) Амалий
C) Ускунавий D) Утилит

4. Қуйида номи келтирилганлардан қайси бири операцион система эмас?

- A) Windows В) MacOS
C) MSDOS D) Apple

5. Қуйидагилардан қайсилари қобик дастур эмас?

1. Total Commander 2. Nod32
3. McAfee 4. Windows Commander
5. Far Manager 6. RAR, ZIP
7. Nero 8. Norton Commander
A) 2,3,5,6,7 В) 1,4,5,8
C) 2,3,6,7 D) 2,3,4,5,7

6. Драйвер дастурлари деб қандай дастурларга айтилади?

A) Фойдаланувчи ехтиёжидан келиб чиққан ҳолда ўрнатиловчи, малум бир соҳага тегишли муаммоларни ечишга мўлжалланган дастурлар.

B) Компютер қурилмаларини тестдан ўтказувчи дастурлар

C) Компютер қурилмаларини бошқарувчи ва ишлашни таъминловчи дастурлар.

D) Турли дастурларни яратишда қўлланилувчи ускунавий дастурлар.

7. Операцион система имкониятларини оширивчи, операцион система учун фойдали бўлган дастурлар ... дастурлар дейилади.

- A) Утилит дастурлар
B) Ускунавий дастурлар
C) Амалий дастурлар
D) Қобик дастурлар

8. Компютер дастурларининг қандай турлари мавжуд?

- A) Қаттиққ ва юмшоқ дастурлар
- B) Тизимли, амалий ва ускунавий дастурлар
- C) Ташқи ва ички дастурлар
- D) Рақамли, дискрет ва аналог дастурлар

9. Амалий дастур нима?

- A) Компютер ва унга боғланган қурилмалар ишини бошқаради, назорат қилувчи дастурлар.
- B) Операцион тизим имкониятларини кенгайтирувчи ишлашни осонлаштирувчи дастурлар.
- C) Билимлар омборида сектордаги маълумотларни ўзаро боғловчи дастур.
- D) Маълум бир соҳа доирасидаги муаммоларни ечишга қаратилган фойдаланувчи дастури.
- E) Бошқа дастурларни яратишга имконият берувчи дастурлаш тиллари мажмуаси

10. Ахборотларни зичлаш учун қўлланилувчи дастурлар қандай номланади?

- A) Архиватор дастурлар
- B) Антивирус дастурлар
- C) Драйвер дастурлар
- D) Вирус дастурлар

11. Компютерга уланган қурилмаларнинг ишлашини таъминловчи ва уни операцион тизим билан боғловчи дастурлар қандай номланади?

- A) Драйвер дастурлари
- B) Ташхис қўювчи дастурлар
- C) Антивирус дастурлар
- D) Архивловчи дастурлар

12. Компютер учун зарарли бўлган дастурларни ўчирувчи ва уларнинг олдини олиш учун қўлланилувчи дастурлар қандай номланади?

- A) Архиватор дастурлар
- B) Антивирус дастурлар
- C) Драйвер дастурлар
- D) Вирус дастурлар

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Н.С. Сайидахметов Педагогика амалиётида янги технологияларни қўллаш намуналари. – Т.: “Янги аср авлоди” – 2001 й.
2. Арипов М., Бегалов Б., Бегимқулов У., Мамаражобов М. Ахборот технологиялари. Ўқув қўлланма. – Т.: «Ношир», 2009 й. - 368 б.
3. Рахимов О.Д. Инновацион педагогик технологиялар: лойиҳалар услуби – таълим сифатини оширувчи асосий технология сифатида. Услубий қўлланма. Қарши, 2018 йил.
4. Сатторов А. Информатика ва ахборот технологиялари. Академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари учун дарслик. – Т.: «Ўқитувчи», 2011 й. – 320 б.
5. «Таълим технологиялари» илмий – услубий журнал. 2014 йил. №3.